

II. RECENZJE I PRZEGLĄDY

Artur Jazdon, *Wydawcy poznańscy 1815–1914. Kształtowanie środowiska i repertuaru wydawniczego*, Poznań: Wydaw. Nauk. UAM 2012, 440 s. ISBN 978-83-232-2389-4

Artur Jazdon od lat prowadzi badania nad historią ruchu wydawniczego i księgarstwa w Wielkopolsce, ze szczególnym uwzględnieniem Poznania. W jego publikacjach da się zaobserwować kilka wątków. Pierwszy z nich to prace dotyczące działalności poszczególnych wydawców i księgarzy, zarówno tych znanych (Walenty Stefański), jak i mniej znanych (Karol Reyzer). Inną grupę stanowią artykuły, które pokazują rozwój księgarni i drukarni w Poznaniu w ujęciu topograficznym. Kolejną stanowią prace dotyczące oferty wydawniczej Poznania i Wielkopolski oraz składających się na nią różnych rodzajów publikacji, między innymi książki medycznej, podręczników, kalendarzy. Tu należy też wspomnieć bibliografię *Wielkopolskie serie wydawnicze do 1945 roku* (Poznań 1997), która zawiera obszerny wstęp, charakteryzujący znaczenie serii w repertuarze wydawniczym wielkopolskich wydawców. Książka *Wydawcy poznańscy 1815–1914. Kształtowanie środowiska i repertuaru wydawniczego* stanowi niejako ukoronowanie tych badań. Temat podejmowany przez A. Jazdona jest o tyle istotny, że Poznań wymieniany jest — po Warszawie, Krakowie i Lwowie — jako jeden z najważniejszych ośrodków wydawniczych na ziemiach polskich okresu zaborów.

Rozprawa została podzielona na dwie wyraźnie wyodrębnione części. Na pierwszą, zatytułowaną *Kształtowanie środowiska i repertuaru wydawniczego*, składa się pięć rozdziałów oraz podsumowanie. Materiał w niej zawarty został uporządkowany chronologicznie, według czterech podokresów (1815–1838, 1839–1850, 1851–1872 i po 1872 roku). Podział taki uzasadnia zmieniająca się sytuacja polityczna Poznania, przynosząca różnego rodzaju konsekwencje dla rynku wydawniczo-księgarskiego, jak na przykład zaostrenie czy złagodzenie przepisów cenzury czy też dotyczących możliwości zakładania drukarni, księgarni, wydawnictw. Autor nie osadza jednak omawianych zagadnień na szerszym historycznym tle, odsyłając do literatury na ten temat, co może być pewnym utrudnieniem w rozumieniu niektórych zjawisk poznańskiego ruchu wydawniczego, a powiązanych ściśle z sytuacją polityczną na tym terenie. W wyróżnionych okresach autor omawia działalność poszczególnych wydawców, znów w układzie chronologicznym, według roku rozpoczęcia przez nich działalności. Wobec niewyodrębnienia się jeszcze w omawianym okresie zawodu wydawcy, autor uwzględnia wszystkich, którzy wykazywali aktywność na tym polu. Mamy zatem charakterystykę działalności wydawniczej księgarni nakładowych, drukarni, introligatorów, zakładów litograficznych oraz osób prywatnych, niezawodowo podejmujących działalność nakładcą. Takie chronologiczne

ujęcie pozwala śledzić rozwój i aktywność oraz przeobrażenia poznańskiego rynku wydawniczego w poszczególnych okresach, ale ma też swoje wady. Wielu nakładców prowadziło swoją działalność w kilku wyróżnionych okresach. Tak więc informacje o nich rozproszone są w różnych miejscach książki, co może być pewnym utrudnieniem dla osób interesujących się konkretnymi wydawcami (pewną pomocą może służyć tu zestawienie firm w aneksie, zawierające także lata ich działalności).

Rozprawa opiera się na bogatej bazie źródłowej (m.in. akta personalne poszczególnych wydawców, księgi adresowe, akta policyjne, sądowe pochodzące z polskich i zagranicznych archiwów i bibliotek), co sprawia, że informacje o działalności poszczególnych nakładców są dość szczegółowe. Nadto udało się autorowi sprostować i uzupełnić wiele dotychczasowych ustaleń, także tych ze *Słownika pracowników książki polskiej*. Dzięki temu znacznie poszerzona została dotychczasowa wiedza o poznańskim rynku wydawniczym okresu zaborów, dotyczy to zwłaszcza wydawców mniej znanych, prowadzących swoją działalność krótko. Należy ponadto podkreślić, że autor uwzględnił także wydawców niemieckich, aktywnych w Poznaniu, mających tu swoje filie. O ich działalności dotychczas niewiele było wiadomo, pomijani byli bowiem we wcześniejszych opracowaniach, dążących raczej do podkreślenia patriotycznej roli książki i jej nakładców w okresie zaborów. Oczywiście autor również nie ucieka od pokazania doniosłej roli politycznej księgarstwa poznańskiego w okresie niewoli narodowej, co stara się udowodnić także w następnej części omawianej publikacji.

Część druga rozprawy, zatytułowana *Kształtowanie repertuaru wydawniczego*, została podzielona na trzy rozdziały. W pierwszym znajdziemy charakterystykę ilościową repertuaru wydawniczego oraz jego struktury. Podobnie jak inni badacze, A. Jazdon stanął przed problemem braku danych statystycznych odnoszących się do badanego okresu. Swoje ustalenia oparł na stworzonej przez siebie na podstawie „Bibliografii polskiej” Estreicherów oraz „Przewodnika Bibliograficznego” W. Wisłockiego bazy bibliograficznej. Ta uzupełniana przez wiele lat, także na podstawie katalogów księgarskich, wydawniczych oraz innych druków reklamowych poszczególnych firm, baza pozwoliła doprecyzować dotychczas zanizane dane dotyczące produkcji wydawniczej Poznania i określić jego rzeczywistą rolę wśród innych ośrodków wydawniczych na ziemiach polskich. Autor uwzględnił też w statystyce druków odbitki z czasopism, różnie traktowane przez badaczy. Niektórzy nie uwzględniają ich w statystyce, traktując je jako druki niesamodzielne. Należy jednak pamiętać, że poszerzają one krąg odbiorców tekstów publikowanych pierwotnie w czasopismach, scalają też większe utwory rozproszone w kilku numerach czasopisma czy nawet w różnych rocznikach. Ich pomijanie zubaża więc obraz rynku wydawniczego. Natomiast zaliczenie przez A. Jazdona do produkcji wydawniczej Poznania „katalogów, powiadomień, prospektów księgarskich i wydawniczych” (s. 211) jest dyskusyjne. Te, często niewielkie objętościowo, mające charakter reklamowych druków ulotnych publikacje zawyżają niepotrzebnie statystykę i utrudniają porównywanie z innymi ośrodkami. A. Jazdon zestawia dane dotyczące rozwoju produkcji wydawniczej w Poznaniu w tabelach, co może być pomocne dla innych badaczy w celach porównawczych. Tabele nie mają jednak tytułów, a w związku z tym brakuje ich wykazu, co może być pewnym utrudnieniem w szybkim wyszukaniu potrzebnych informacji.

Kolejny rozdział został poświęcony charakterystyce treściowej repertuaru wydawniczego. Tutaj, wzorem innych badaczy tego zagadnienia, autor przyjął własną klasyfikację, opartą na zgromadzonym materiale, wyróżniając 20 kategorii tematycznych. Dane uzyskane podczas analizy porównał z ustaleniami dotyczącymi innych ośrodków (Warszawy, Łodzi), co pozwala pokazać dorobek Poznania na szerszym tle. A. Jazdon wiąże przewagę literatury humanistycznej w repertuarze wydawniczym Poznania z popularnymi tu hasłami pracy organicznej, a dominację pewnych typów książek ze strukturą narodowościową ludności w mieście. Wskazał też na większy od przeciętnej, wyliczonej przez Kazimierę Maleczyńską dla repertuaru ogólnopolskiego, udział szeroko rozumianej literatury dla ludu w ofercie poznańskich wydawców, co uzasadnia sprzyjającymi rozwojowi czytelnictwa działaniami różnych gremiów oraz mniejszym niż na innych terenach ziem polskich odsetkiem analfabetyzmu.

W następnym rozdziale autor omówił różne aspekty kształtowania polityki wydawniczej w Poznaniu. Wobec braku programów formułowanych przez poszczególnych wydawców starał się odnaleźć ślady polityki wydawniczej w nazwach księgarni czy związków drukarni z redakcjami czasopism o określonym profilu. Kolejnym czynnikiem, którego wpływ na politykę wydawniczą rozpatruje autor, jest prasa oraz twórczość publicystyczna. W tej części niezbyt fortunnie ułożone zostały fragmenty dotyczące literatury dla dzieci czy ludu, pojawiające się zresztą w różnych miejscach, oraz omówienia katalogów zalecających tego rodzaju literaturę. Właściwsze byłoby przedstawienie tych zagadnień w poprzednim podrozdziale, dotyczącym specjalizacji wydawców. Innym czynnikiem kształtowania polityki wydawniczej, wyróżnionym przez A. Jazdona, są konkursy, traktowane jako forma mecenatu społecznego, inicjujące powstawanie pewnych publikacji oraz zapewniające finansowanie ich wydania. Zostały one omówione w kolejności chronologicznej. Wydaje się, że trafniejsze byłoby przedstawienie ich według ich organizatorów, co pokazałoby inspirującą dla polityki wydawniczej rolę tych gremiów. Ostatnim wreszcie omówionym czynnikiem kształtowania polityki wydawniczej jest serializacja produkcji wydawniczej. Jest to zagadnienie dość szerokie, podejmowane już zresztą przez autora w innym opracowaniu, dlatego też problemy z nim się wiążące zostały tu jedynie zasygnalizowane.

W ostatnim rozdziale autor przedstawia zagadnienia reklamy i promocji książki. Zajął się między innymi rodzajami katalogów publikowanymi przez wydawców poznańskich oraz zmianami, jakie w nich z biegiem lat następowały, a także ogłoszeniami prasowymi. W wypadku tych ostatnich interesujące jest wskazanie, że są one też źródłem informacji o nieudanych przedsięwzięciach wydawniczych, takich, które nie doszły do skutku.

Jak już wspomniano, recenzowana książka oparta jest na solidnej bazie źródłowej. Szczegółowe badania doprowadziły A. Jazdona do ustalenia dokładnego zakresu działalności poznańskich księgarzy i wydawców, wydobycia z zapomnienia niektórych z nich, weryfikacji i sprostowania faktów dotyczących funkcjonowania poznańskiego rynku książki oraz istniejących firm i osób z nimi związanych. A. Jazdon pokazał specyfikę Poznania jako ośrodka wydawniczo-księgarskiego, a także — dzięki porównaniu go z innymi miastami — dowiódł, że wbrew powszechnym opiniom Poznań nie odstawał zbytnio

pod względem liczby firm i opublikowanych tytułów od Krakowa i Lwowa, plasujących się po największym w okresie niewoli narodowej ośrodku wydawniczym, jaki stanowiła Warszawa. Otrzymaliśmy rzetelną, dobrze udokumentowaną monografię, w sposób istotny poszerzającą wiedzę o polskim rynku wydawniczo-księgarskim okresu zaborów, mogącą służyć do badań porównawczych, a drobne błędy i nieścisłości w niczym nie umniejszają jej wartości.

Anna Gruca

Andrzej Dróżdż, *Epitafia i wyrocznie. Szkice o początkach pisma i książki w starożytnej Grecji*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego 2013, 138 s. ISSN 0239-6025, ISBN 978-83-7271-831-0

Używane przez ludzi systemy pisma są tematem analizy zarówno ważnym i interesującym, jak i skomplikowanym oraz przysparzającym pewnych trudności. Przede wszystkim pismo jest bezpośrednim lub pośrednim przedmiotem badań w bardzo wielu dziedzinach nauki, tak odległych od siebie, jak paleografia, bibliologia, typografia, literaturoznawstwo, historia, filozofia, lingwistyka itp., co spowodowało powstanie rozmaitych metod badawczych. Pismo daje także jedyną możliwość dotarcia do treści zapisanych przez społeczności starożytne, których nie możemy poznać przez bezpośrednie badanie czy wywiad. Może to sprawiać, że bywa ono postrzegane wyłącznie jako środek do ich poznania, samo stając się w tym procesie niewidoczne. Mimo tak istotnej i wszechstronnej roli w naszej kulturze pismo wciąż nie stało się głównym przedmiotem badań jednolitej i kompleksowej dziedziny naukowej, która koncentrowałaby się na wszystkich jego aspektach (warstwie graficznej, socjologicznej, kulturowej, piśmienności, technice wykonania itp.) oraz łączyła w sobie metody dotychczas stosowane w różnych dziedzinach wiedzy¹. Nie znaczy to oczywiście, że nie powstały dotąd żadne prace odnoszące się do pisma jako takiego. Wręcz przeciwnie — znamy monumentalne opracowania dotyczące jego historii lub typologii, z których należałoby wymienić klasyczne już *History of Writing* Ignace’a Gelba, *Universalgeschichte der Schrift* Haralda Haarmanna, *A History of Writing* Albertine Gaur, *Alfabet czyli klucz do dziejów ludzkości* Davida Diringera, prace Stevena Fischera, Florianą Coulmasa czy też rodzimą monografię *Języki świata i ich klasyfikowanie* Alfreda Majewicza.

W ostatnich dekadach zaczęto też badać pismo nie tylko jako medium przekazujące treści tekstów, ale również jako specyficzny przejaw kultury. Co więcej, zwraca się coraz bardziej uwagę na jego użycie w tekstach, rolę w społeczeństwie, sposób kształtowania zachowań społecznych, wynikających ze stosowania — lub przeciwnie, niestosowania — pisma. Zarówno klasyczne już prace Jacka Goody’ego i Erica Havelocka, jak i nowsze opracowania Rosalind Thomas, Williama Harrisa czy Williama Johnsona

¹ Por. też Krzysztof MIGOŃ, *Pismo jako przedmiot badań humanistycznych*, *Roczniki Biblioteczne* (27) 1983, z. 1/2, s. 409–434; *idem*, *Writing systems: Political and Bibliological Issues*, *Nygotyra* (44) 2005, s. 220–229.